

Ключевые слова: права ребенка, социальное воспитание, Декларация о социальном воспитании детей УССР, Кодекс законов о народном образовании, трудовая школа, детские дома, Г. Гринько, Я. Ряппо, А. Попов.

Povar O. Children's Rights in the Paradigm of Social Education in the Ukrainian SSR. The article analyzes the origins of the idea of children's rights of Ukraine in the national philosophical and pedagogical science of the 1920-ies with a focus on the Declaration on Social Education of Children and the ideas of its authors (A. Popov, G. Grynko, J. Mamontov). The theory was corroborated as part of a plan for a communist transformation of the society and determined the principles of the Ukrainian SSR policy in the domain of education aimed at bringing up children in the spirit of communism through the concepts of labor education. At the same time the Declaration put forward the idea of children's rights, namely, it suggested to register all children aged from 7 to 15; to use all means to ensure the rights of every child to education, material security, upbringing, health, pedagogical (rather than purely legal) influence on the offenders; to remove the child from the street, and to protect the rights of children, who live in a family but need certain kind of support. It is shown that the Declaration is based on pre-revolutionary philosophical, legal and pedagogical ideas of the Russian philosophers and educators. It was for the first time in the history of Ukraine that the child's legal status as a separate legal entity had been defined.

Key words: children's rights, social education, social education Declaration of the Ukrainian SSR children Code of Laws on public education, labor school, orphanages

УДК 343.326

Г. Скуба, Н. Карпінська

До питання криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру

У статті здійснено аналіз теоретико-правових підходів щодо змісту характеристики злочинів терористичного характеру, елементів криміналістичної характеристики терористичного акту та їх кореляційних зв'язків. Автор обґрунтовує та розкриває зміст таких структурних елементів характеристики злочинів терористичного характеру як способи вчинення злочинів терористичного характеру; характеристика особи злочинця (терориста); типові сліди злочинів терористичного характеру; характеристика особи потерпілого (жертви); обстановка вчинення злочинів терористичного характеру (місце, час та інші обставини).

Ключові слова: злочин, тероризм, терористичний акт, особа злочинця, особа потерпілого.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі тероризм є однією з найгостріших проблем і загроз для світової спільноти, яка негативно впливає на різні сфери суспільного життя як всередині держави, так і на різні аспекти міжнародних відносин.

Варто наголосити, що ООН до переліку дванадцяти глобальних проблем, що несуть загрозу для всього людства включило боротьба зі злочинністю і тероризмом.

Щодо України, в контексті заявленої проблеми, то одним із зобов'язань нашої держави як члена Ради Європи є вжиття відповідних заходів щодо боротьби з тероризмом – одне із зобов'язань, яке Україна взяла на себе, вступаючи до Ради Європи.

Широке розповсюдження тероризму в усьому світі і необхідність боротьби з ним зумовили зростання наукового інтересу до цього явища – в останні десятиріччя тероризм став об'єктом наукових досліджень. Вивченням феномена тероризму займаються багато напрямів суспільствознавства: соціологія, психологія, історія політологія, і традиційно, юриспруденція.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням окремих питань боротьби з тероризмом займалися такі вчені, як В. Ф. Антипенко, В. І. Бояров, П. Д. Біленчук, В. П. Ємельянов, Ю. А. Іванов,

Г. О. Чорний, В. С. Кряжев, В.Є. Коновалова, А. І. Кравчук, В. В. Крутов, В. К. Лисиченко, В. А. Ліпкан, С. М. Мохончук, Л. В. Новікова, О.В. Савюк, М. В. Семикін та інші.

Разом з тим, аналіз сучасного стану дослідження проблем розслідування та боротьби з тероризмом, дає підстави констатувати, що на сьогодні окреслено лише окремі теоретичні аспекти. Таким чином, необхідність вирішення питання щодо визначення понятійного апарату, елементів криміналістичної характеристики терористичного акту їх кореляційних зв'язків та значення в досудовому розслідуванні зумовлюють актуальність теми дослідження.

Формулювання мети статті. Аналіз теоретико-правових підходів щодо з'ясування змісту та елементів криміналістичної характеристики терористичного акту, їх кореляційних зв'язків.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. В правовій науці існують різні точки зору вчених щодо змісту криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру. Так, В.К. Лисиченко криміналістичну характеристику тероризму розглядає як взаємопов'язану систему відомостей про криміналістично значимі ознаки тероризму, що відображають закономірні зв'язки між ними і служать висуненню і перевірці слідчих версій для вирішення основних завдань організації і планування розслідування злочину, про особливості проведення окремих слідчих дій [1, с. 30-35].

В.Є. Коновалова стверджує, що у методиці розслідування терористичних злочинів, як і в методиках розслідування інших злочинів, головним є криміналістична характеристика, яка зосереджує найбільш важливі положення, свого роду систему ознак, що дозволяють дати цим злочинам кримінально-правову оцінку, визначити кримінологічні аспекти і виділити елементи, що становлять основу для розробки методики розслідування [2, с. 723].

Узагальнюючи чисельні погляди дослідників щодо визначення поняття криміналістичної характеристики В.А. Ліпкан окреслює її в якості системи зведених відомостей про криміналістично значимі ознаки групи злочинів терористичного характеру або конкретного акту тероризму (злочину терористичного характеру) [3, с. 401-408].

В.С. Кряжев під криміналістичною характеристикою тероризму пропонує розуміти систему відомостей про злочини даної групи і закономірні зв'язки між ними, розроблену в результаті наукових досліджень з урахуванням інтересів слідчої практики з метою їх розкриття і розслідування, а також прогнозування нових способів їх вчинення та приховування [4, с. 158].

Найбільш сучасні погляди щодо криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру висвітлив такий вітчизняний дослідник як Г. О. Чорний, зазначаючи, що криміналістична характеристика тероризму розглядається як взаємопов'язана система відомостей про криміналістично значущі ознаки тероризму, які відображають закономірні зв'язки між ними і служать висуненню і перевірці слідчих, оперативних, прокурорських та судових версій [5, с. 238].

Підтримуємо позицію вчених, які криміналістичну характеристику розуміють як «систему відомостей про типові елементи ситуації вчинення злочинів певних категорій, криміналістично значущі зв'язки між цими елементами та особливості механізму слідоутворення» [6, с.104].

Не менш актуальним і спірним є питання, пов'язане з кількістю елементів криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру і їх назвою. Так, В.Є. Коновалова до системи елементів та їх взаємозв'язків у криміналістичній характеристиці злочинів відносить: засоби вчинення і приховування злочинів; місце, час, обстановку події, що становлять так звану «слідову картину»; особу злочинця (індивід, група, організація); особу потерпілого (масове ураження, окремі потерпілі) [7, с.723].

На думку Є.В. Давидова, основними елементами, що утворюють криміналістичну характеристику актів тероризму, є: приготування до вчинення злочину; спосіб повідомлення про підготовлюваний або вчинений акт тероризму; спосіб вчинення злочину; знаряддя і засоби, що застосовуються при вчиненні злочину; характеристика особи терориста і терористичного формування; характеристика об'єктів злочинного посягання; матеріальні сліди злочину і особливості механізму слідоутворення; типові елементи обстановки (час, місце і т.д.). До основних елементів криміналістичної характеристики можуть входити і додаткові, тобто факультативні, що характеризують конкретну подію злочину [8, с. 41-42].

П.Д. Біленчук, О.В. Савюк до елементів криміналістичної характеристики тероризму відносять: спосіб вчинення злочину, спосіб підготовки до вчинення злочину, спосіб приховування злочину, місце та час вчинення терористичних актів, особу злочинця (терориста), особу потерпілого, обстановку місця вчинення злочину, предмет злочинного посягання, слідову картину злочину [9, с. 375-380].

Ж.В. Васалатій прийшла до висновку про те, що основу криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру складають такі відомості про типові елементи криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру, як спосіб вчинення злочину (включаючи способи підготовки і способи приховування); обстановка злочину (місце, час, зброя, що використовується, об'єкт посягання, охоплення території і т.д.); особу злочинця: вид групи (у випадках групових злочинів), кількість учасників, склад, ступінь організованості та озброєності; особу учасників; особу потерпілого; механізм слідоутворення [9, с. 9].

Г.О. Чорний вважає, що взаємопов'язану систему відомостей про криміналістично значущі ознаки тероризму об'єднують такі елементи: особа злочинця; спосіб приготування, вчинення та приховування злочину; знаряддя вчинення злочину; сліди вчинення злочину (типова слідова картина злочину); місце, час, обстановка вчинення злочину; 6) особа потерпілого [10, с. 67-74].

В своєму дослідженні В.С. Кряжев найбільш значимими елементами криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру, вчинених із застосуванням вибухових пристроїв, називає: дані про спосіб вчинення злочинів; сукупність даних про матеріальні сліди злочинів, їхні особливості і локалізацію; обстановка вчинення злочинів; обставини, що сприяли вчиненню злочинів; відомості про особливості особи жертв злочинів; дані про властивості осіб злочинців; дані про зброю, що застосовується для вчинення цієї категорії злочинів [11, с. 24].

З вищенаведеного можна зробити висновок про те, що автори, які досліджували проблеми розслідування злочинів терористичного характеру, не виробили єдиної думки про те, що варто включити до переліку елементів, які є складовими криміналістичної характеристики аналізованих злочинів.

Вбачаємо, спираючись на багатий накопичений досвід, що до змісту криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру, повинні входити такі елементи: способи вчинення злочинів терористичного характеру; характеристика особи злочинця (терориста); типові сліди злочинів терористичного характеру; характеристика особи потерпілого (жертви); обстановка вчинення злочинів терористичного характеру (місце, час та інші обставини).

З виникненням поняття криміналістичної характеристики спосіб вчинення злочину зайняв у ньому одне з основних місць. Зокрема, Г. Г. Зуйков міркував про спосіб вчинення злочину як про систему дій з підготовки, вчинення та приховування злочину, детермінованих умовами зовнішнього середовища і психофізіологічними властивостями особи, що можуть бути пов'язані з вибіркоким використанням знарядь або засобів і умов місця і часу [12, с.10].

Спосіб вчинення злочинів терористичного характеру має свою специфіку, яка в першу чергу полягає в публічності досягнення поставленої мети. Така публічність реалізується здебільшого через засоби масової інформації для того, щоб якомога більша частина населення була ознайомлена з погрозами з боку терористів. Нагнітання паніки серед потенційних жертв має тенденцію до посилення.

Способи вчинення терористичних актів є різними: використання саморобних вибухових пристроїв, поширення різноманітних захворювань, що спричиняють епідемії, в тому числі шляхом використання поштової кореспонденції, підпал терористами вибраних об'єктів, вибухи окремих транспортних засобів із використанням фанатично налаштованих осіб тощо.

Варто зазначити, що на зміну традиційній в минулому саморобній бомбі, вибух якої прирікав в першу чергу самого терориста, сучасні терористи широко застосовують бомби-листи, бомби-посилки, контактні бомби та бомби сповільненої дії, що дозволяє злочинцям залишатися довгий час, а то й взагалі безкарними, і, що найголовніше, вкрай ускладнює боротьбу з ними.

Наступним елементом криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру є характеристика особи злочинця (терориста). Виділення специфічних, типових рис особи злочинця можливе на основі її структури, тобто сукупності систематизованих соціально значущих ознак осіб, які вчинили злочини [13, с. 50].

У науковій літературі існує ряд підходів до визначення структури особи злочинця, на основі яких можливо виділити групи елементів структури особи злочинців, які вчинили злочини терористичного характеру.

Тероризм переважно є злочином, що більш властивий для чоловіків. Однак останнім часом акти тероризму все частіше почали вчинятися жінками. Залучення жінок до терористичних релігійних організацій і використання їх у терористичній діяльності сприяють наступні причини: вони викликають менше підозр у спецслужб; їх легше підготувати до ролі самогубці, тому що вони більш керовані, ніж чоловіки. Разом з тим, керівники терористичних організацій пропагують образ терористок як героїнь і мучениць.

Освітній рівень є суттєвою характеристикою особи засудженого (в тому, числі і за терористичну діяльність). Аналізуючи дані за рівнем освіти досліджуваних осіб можна відзначити, що більшість учасників терористичної діяльності мають початкову середню 4%, середню повну освіту – 48%, 19% – неповну середню, 25% – середню спеціальну освіту і 4% – вищу [14, с. 42]. Як правило, особи, які вчиняють злочини терористичного характеру раніше не були притягнуті до кримінальної відповідальності. Це пояснюється ретельною підготовкою теракту, підбором виконавців, які не привертають уваги правоохоронних органів.

Для формування методичних рекомендацій щодо розслідування злочинів терористичного характеру необхідно дослідити такий елемент криміналістичної характеристики злочинів як слідова картина. Саме сліди несуть важливу криміналістичну інформацію про події і обставини злочину терористичного характеру. В криміналістиці не існує єдиного визначення поняття «слідова картина». Узагальнене поняття слідової картини злочину наводить М.В. Салтевський, який вважає, що типова слідова картина вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики – поняття збірне і включає опис матеріальних та ідеальних відображень ознак злочину на момент його вчинення [15, с. 269].

Значення слідової картини для всього процесу розкриття й розслідування злочинів терористичного характеру визначається з позиції її інформативності (сукупності інформації, яку несуть у собі залишені сліди). При цьому аналіз слідів може дати необхідні відомості для встановлення моделі злочинної події, висунення слідчих версій, виявлення інших речових доказів, експертного дослідження, а також прогнозування моделі можливої поведінки суб'єкта злочину. Таким чином, необхідність включення до структури криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру такого елемента, як типові сліди злочину, не викликає жодного сумніву.

Не менш важливим елементом криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру є характеристика особи потерпілого (жертви). Стаття 55 КПК України визначає, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій правопорушенням завдано майнової шкоди.

Розглядаючи ступінь взаємодії злочинця-терориста з потерпілим в науці виокремлюють такі категорії жертв: прямі (безпосередні) та непрямі (опосередковані). Прямими жертвами тероризму є: особи фізично залучені до виконуваного теракту: заручники, жертви насильства (вибухів, масових отруєнь і т.д.); постраждалі співробітники правоохоронних органів, що брали участь у припиненні діяльності злочинців; особи, чиє майно було знищено; юридичні особи, які представляють об'єкти стратегічного призначення (АЕС, ГЕС, об'єкти громадського транспорту, об'єкти інфраструктури, місця громадського користування) [16, с. 12].

Щодо, непрямих або опосередкованих жертв, то ними виступають фізичні особи, яким особисто не заподіюється фізичної, матеріальної чи моральної шкоди, але вони постраждали опосередковано від злочину терористичного характеру (наприклад, близькі родичі і утриманці жертви), а також, міжнародні інститути, держави, населення в цілому, різні державні інститути, політичні або громадські діячі, тобто це «третя сторона», яку терористи примушують або намагаються примусити до прийняття потрібних їм рішень.

У криміналістиці існує два підходи до поняття «обстановка вчинення злочину». У вузькому значенні – це обстановка місця події (злочину); у широкому – сукупність матеріальної обстановки місця події, обставин, умов зовнішнього середовища вчинення злочину. Криміналістичний зміст обстановки вчинення злочину полягає в закономірному відображенні події злочину в слідах, зумовлених механізмом їх утворення та можливістю використання. Місце й час злочину, що входять в обстановку, є обов'язковими елементами криміналістичної характеристики суспільно небезпечного діяння, в тому числі злочинів терористичного характеру.

Дослідники до характерних особливостей обстановки злочинів терористичного характеру відносять: поширеність у великих містах і обласних центрах (42,7%); в так званих «гарячих точках» (31,8%); крім того, особливим місцем злочину є повітряний та водний простір, залізничні колії (17,7%); міжрегіональний і транснаціональний характер злочинності; об'єктами злочинів часто є приміщення, що відносяться до місць громадського користування (28,6%), адміністративні та промислові об'єкти (26,4%), суспільний транспорт (21,9 %) [9, с. 9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. В результаті проведеного дослідження наукових підходів щодо змісту характеристики злочинів терористичного характеру встановлено, що на сучасному етапі в криміналістиці існують різні точки зору вчених щодо суті та змісту зазначеного поняття.

Оскільки, завдяки точній і повній криміналістичній характеристиці надається можливість найбільш обґрунтовано висловлювати припущення про спосіб вчинення злочину, застосовані знаряддя і засоби, механізм утворення слідів, їх вигляд і місця локалізації, про коло осіб, можливо, причетних до вчинення злочину, і їх роль у його підготовці та вчиненні, а також цілеспрямовано і більш впевнено визначати комплекс і послідовність проведення необхідних першочергових слідчих, розшукових дій та оперативно-розшукових заходів, вбачаємо, що до змісту криміналістичної характеристики злочинів терористичного характеру, повинні входити такі елементи: способи вчинення злочинів терористичного характеру; характеристика особи злочинця (терориста); типові сліди злочинів терористичного характеру; характеристика особи потерпілого (жертви); обстановка вчинення злочинів терористичного характеру (місце, час та інші обставини).

Джерела та література

1. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений / Под ред. В. К. Лисиченко. – К., 1988. – С. 30-35.
2. Коновалова В. Тероризм: проблеми методики розслідування злочинів // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2-3. – С.721-732.
3. Ліпкан В. А. Методичні засади розроблення криміналістичної характеристики тероризму / В. А. Ліпкан // Проблеми боротьби з корупцією, організованою злочинністю та контрабандою. – К., 2001. – Т. 22. – С. 401-408.
4. Кряжев В. С. Значение криминалистической характеристики преступлений террористической и экстремистской направленности в методике их расследования / В. С. Кряжев // Актуальный проблемы теории и практики правотворчества и правоприменения. Сборник статей. – Иркутск, 2015. – С. 156-159.
5. Чорний Г. О. Особливості кореляційної залежності елементів криміналістичної характеристики тероризму // Науковий Вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 5. – Т. 3. – С. 234-238.
6. Радаев В. В. Криминалистическая характеристика преступлений и ее использование в следственной практике / В. В. Радаев. – Волгоград, 1987. –104 с.
7. Коновалова В. Є. Тероризм: проблеми методики розслідування злочинів / В. Є. Коновалова // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2-3. – С.721-732.
8. Давыдов Е. В. Техничко-криминалистическое обеспечение раскрытия и расследования актов терроризма, совершенных с применением взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук / Е. В. Давыдов. – Волгоград, 2004. – С. 41-42.
9. Біленчук П. Д. Криміналістична тактика і методика розслідування окремих видів злочинів: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, Г. С. Семаков. – К.: МАУП, 2007. – 512 с.
10. Вассалатий Ж. В. Методика расследования преступлений террористического характера: автореф. дисс. канд. юрид. наук / Ж. В. Вассалатий. – Челябинск, 2010. – 22 с.
11. Черный Г. А. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики терроризма / Г. А. Черный // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. – 2011. – Вип. 11. – С. 67-74.
12. Кряжев В. С. Общие положения методики расследования преступлений, совершенных с применением взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук / В. С. Кряжев. – Иркутск, 2003. – 194 с.
13. Зуйков Г. Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Г. Г. Зуйков. – М., 1970. – 28 с.
14. Невский С. А. Проблемы борьбы с незаконным оборотом оружия / С. А. Невский. – Краснодар, 2001. –150 с.
15. Сочивко Д. В. Подсознание террориста / Д. В. Сочивко, Е. Е. Гаврина, А. К. Боковиков, Г. И. Белокуров. Под ред. Д. В. Сочивко. – М.: ПЕР СЭ, 2012. – 192 с.
16. Салтевський М. В. Криміналістика: підручник: [у 2 ч.] / М. В. Салтевський. – Х.: Консум, 2001. – Ч. 2. – 416 с.
17. Вишневецкий К. В. Криминогенная виктимизация социальных групп в современном обществе : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук / К. В. Вишневецкий. – М., 2007. – 35 с.

Скуба Г., Карпинская Н. К вопросу криминалистической характеристики преступлений террористического характера. В статье осуществлен анализ теоретико-правовых подходов к

содержанию характеристики преступлений террористического характера, элементов криминалистической характеристики террористического акта и их корреляционных связей. Автор обосновывает и раскрывает содержание таких структурных элементов характеристики преступлений террористического характера как способы совершения преступлений террористического характера; характеристика личности преступника (террориста) типичные следы преступлений террористического характера; характеристика личности потерпевшего (жертвы) обстановка совершения преступлений террористического характера (место, время и другие обстоятельства).

Ключевые слова: преступление, терроризм, террористический акт, личность преступника, личность потерпевшего.

Skuba G., Karpinska N. On the Issue of Forensic Characteristics of Terrorist Crimes. The article analyzes the theoretical and legal approaches to the content characteristics of terrorist crimes, elements of criminological characteristics of a terrorist act and the correlation connections between them. An accurate and comprehensive criminological characterization of the issue provides further opportunities for constructing investigative and operational versions, identifying a set of the essential paramount investigative actions and operational-search methods. The author substantiates and reveals the content of such structural elements of the criminological characteristics as the means of committing terrorist crimes, laying emphasis on individual characteristics of a criminal (terrorist), typical traces of terrorist crimes, characteristics of the injured person (the victim), setting of the terroristic acts (place, time and other circumstances).

Key words: crime, terrorism, act of terrorism, personality of a criminal, the victim's identity.

УДК 347.627 (477)

Р. Хобор

Підстави визнання шлюбного договору недійсним за цивільним та сімейним законодавством України

У статті розглянуто як загальні, так і спеціальні підстави визнання шлюбного договору недійсним. Обґрунтовано можливість конвалідації шлюбного договору щодо якого недотримана вимога про його нотаріальне посвідчення. Встановлено, що передбачене ч. 1 ст. 203 ЦК України поняття «невідповідність актам цивільного законодавства» включає в себе неможливість регулювання шлюбним договором особистих немайнових прав і обов'язків, неможливість передбачення невідповідних для одного з подружжя умов, неможливість врегулювання у шлюбному договорі відносин з передання у власність одному з подружжя нерухомого майна, права на яке підлягає державній реєстрації. Встановлено доцільність виключення ч. 5 ст. 93 СК України.

Ключові слова: шлюбний договір, подружжя, правочин, недійсність, правові наслідки, нотаріальна форма, двостороння реституція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Відповідно до ст. 103 СК України шлюбний договір може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених ЦК України. Так, І. В. Жилінкова всі випадки визнання шлюбного договору недійсним зводила до наступних: а) договір суперечить положенням законодавчих актів, а також моральним засадам суспільства; б) в шлюбному договорі відсутній неналежний суб'єктний склад; в) невідповідність волі і волевиявлення в правочині; г) недотримання нотаріальної форми укладення; д) фіктивність шлюбного договору; е) порушення прав неповнолітніх дітей [1, с. 143].

Разом із тим, СК України містить низку спеціальних умов, порушення яких, без сумніву, слугуватиме підставою визнання шлюбного договору недійсним. Метою цієї статті вважаємо узагальнення таких підстав для визнання шлюбного договору недійсним за чинним цивільним та сімейним законодавством.